

Rudolf Rasch

Muziek in de Republiek (Oude Versie)

Hoofdstuk Twee: Afbakening

Deze tekst maakt deel uit van de oude versie van het project “Muziek in de Republiek”, die eerder online beschikbaar was onder de titel *Geschiedenis van de Muziek in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden*. Een nieuwe, geheel bijgewerkte versie is, met talrijke illustraties en op groot formaat, in boekvorm (380 bladzijden) beschikbaar als

Muziek in de Republiek: Muziek en maatschappij in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden 1572-1795

Uitgeverij KVNMM, 2018.

ISBN 9789063752316

Zie: <https://www.kvnm.nl/nl/Webshop/Muziek-in-de-Republiek>

De documentatiedelen van de oude versie zijn niet in het boek opgenomen. Deze zijn raadpleegbaar op de website.

Voor literatuurverwijzingen zie de file “Literatuur”.

Verwijzingen naar deze tekst graag op de volgende manier:

Rudolf Rasch, Muziek in de Republiek (Oude Versie): Hoofdstuk Twee: Afbakening

<https://muziekinderepubliek.sites.uu.nl/>

Voor opmerkingen, suggesties, aanvullingen en correcties: r.a.rasch@uu.nl

© Rudolf Rasch, Utrecht/Houten, 2018

24 augustus 2018

HOOFDSTUK TWEE

AFBAKENING

2.1 Geografische grenzen

2.2 Binnen de Republiek

2.3 Rondom de Republiek

2.4 Chronologische grenzen

2.5 Interne chronologie

2.1 Geografische grenzen

Toen de Republiek der Verenigde Nederlanden bij de Vrede van Munster (1648) werd geconsolideerd, omvatte deze zeven provincies of gewesten met een stem in de Staten Generaal te Den Haag: Holland, Zeeland, Utrecht, Gelderland (Gelre), Overijssel, Friesland en Groningen. Het landschap Drenthe deed mee op het tweede plan: het behoorde wel tot de Republiek, maar had geen stem in de Staten Generaal. Wat betreft Gelderland bestreek het Staatse gebied drie van de vier ‘kwartieren’ van het voormalige hertogdom: de Veluwe, de Betuwe en het graafschap Zutphen; het vierde kwartier, het zogenaamde Overkwartier of Opper-Gelre (met steden als Venlo, Roermond en het nu Duitse Geldern) bleef deel uitmaken van de Zuidelijke, Spaanse Nederlanden. De grenzen van deze gewesten zijn grotendeels gelijk aan de provinciegrenzen van vandaag. De voornaamste afwijking is de noordwesthoek van Brabant (met steden als Heusden, Geertruidenberg en Zevenbergen), die tot 1795 bij het graafschap/gewest Holland behoort, en Zeeuws-Vlaanderen, dat niet bij Zeeland, maar bij Vlaanderen wordt gerekend. Een verder grensverschil betreft het stadje Anholt, nu in Duitsland vlak over de zuidgrens van de Achterhoek, maar ten tijde van de Republiek deel van het graafschap Zutphen en dus van Staats Gelderland en van de Republiek.

In het grensgebied tussen Holland, Utrecht en Gelderland lag bovendien nog een aantal gebiedjes die niet tot één van de genoemde gewesten behoorden, maar als vrije territoria binnen de Republiek fungeerden: de graafschappen Buren en Leerdam en de heerlijkheden Culemborg, Vianen, IJsselstein en Asperen. Buren, Leerdam en IJsselstein waren bezittingen van de Oranjes, Asperen van het adellijke geslacht Van den Boetzelaer. Culemborg werd in 1720 door de Staten van Nijmegen verworven (in 1748 door de Oranjes). Vianen was eerst achtereenvolgens in handen van de geslachten Brederode, Dohna en Lippe, alvorens in 1725 door de Staten van Holland te worden aangekocht. Buiten de gewesten vallend, was met name Vianen een vrijplaats van schuldenaren en bankroetiers.

De eenheid van 1648 gaat terug op een oudere eenheid, namelijk de zogenaamde Bourgondische Kreits, de bundeling van gebieden binnen het Heilige Roomse Rijk die vielen onder het gezag van het Bourgondische en later het Habsburgse Huis. Deze kreits, die in 1515 tot stand was gekomen, omvatte de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden tot en met Luxemburg alsmede de Franche-Comté. Door de Tachtigjarige Oorlog werd deze kreits in tweeën gedeeld: de Republiek die in 1648 ook juridisch werd losgemaakt van het Rijk en de Zuidelijke, Spaanse Nederlanden, die als Bourgondische Kreits van beperktere omvang binnen het Rijk bleven, namens de Spaanse koning bestuurd door een landvoogd.

Deze studie zal zich in eerste instantie concentreren op de gebieden die tot de eigenlijke Republiek der Verenigde Nederlanden behoorden. Maar de jurisdictie van de Haagse Staten Generaal strekte zich ook uit over een aantal gebieden buiten de Republiek, de zogenaamde Generaliteitslanden, en deze zijn in wisselende mate van belang voor onze beschouwingen.

De Generaliteitslanden behoorden niet tot de eigenlijke Republiek; ze waren in feite bezette gebieden, vanuit de Republiek bestuurd, als een militaire buffer tussen de Republiek en de Spaanse, later Oostenrijkse Nederlanden. Het betreft Staats-Vlaanderen (nu Zeeuws-Vlaanderen), Staats-Brabant (het grootste deel van het huidige Noord-Brabant) en kleine gedeelten van het huidige Nederlands Limburg, met name Maastricht en de zogenaamde landen van Overmaze: de heerlijkheden Valkenburg, Hertogenrade (nu half Duits) en Dalem (nu in België, ten noordoosten van Luik). Staats-Brabant omvatte de stad en meierij van 's-Hertogenbosch, de baronie van Breda, het markizaat Bergen-op-Zoom en de heerlijkheden Cuyk, Steenberg en Willemstad. Bergen-op-Zoom nam een beetje een uitzonderingspositie in doordat het markizaat bleef bestaan en leden van de geslachten Van den Bergh, Hohenzollern, La Tour d'Auvergne en Palts Sulzbach achtereenvolgens markies van Bergen-op-Zoom waren.¹ In de achttiende eeuw kwam ook Venlo onder Staats bestuur, benevens kleinere Limburgse stadjes als Montfort, Nieuwstad en Stevensweert.

Als bufferzone vielen de Generaliteitslanden ten prooi aan een economische en culturele verwaarlozing, die het muziekleven ernstig op een achterstand zette. Toch zijn ze niet geheel onbelangrijk voor de Nederlandse muziekgeschiedenis, vanwege bijvoorbeeld de muziekcolleges, concertleven, operavoorstellingen, orgels en organisten, die in de steden in dit gebied werden aangetroffen. In sommige steden ('s-Hertogenbosch, Breda) werd de hoofdkerk aan de calvinisten toegewezen. In andere (Maastricht, Bergen-op-Zoom, Venlo) bleef de katholieke muzikale infrastructuur in stand, met duidelijke (positieve) gevolgen voor de katholieke kerkmuziekbeoefening.

Verder weg lagen de Nederlandse koloniën: Nieuw-Amsterdam (nu New York), de Caraïbische bezittingen, Brazilië, Goudkust, Zuid-Afrika, Ceylon, delen van het huidige Indonesië, enz. In veel gevallen hebben de kolonisten ook iets van muziekleven meegenomen naar hun verre verblijfplaatsen, al was het maar psalmgezang in de Nederlandse kerken aldaar. Wat betreft sommige van deze Nederlandse koloniën vóór de Franse tijd is er ook onderzoek verricht naar het muziekleven aldaar; dat geldt met name Zuid-Afrika.

LITERATUUR

Koloniën: Bouws 1957.

Zuid-Afrika: Bouws 1946, 1962; Hartmann 1947.

2.2 Binnen de Republiek

Muziekgeschiedenis is binnen de Republiek vooral een kwestie van steden. Kloosters en buiten de steden gelegen landhuizen, kastelen en paleizen, die in andere Europese landen nogal eens centra van muzikale cultuur waren, speelden in de Republiek nagenoeg geen rol. (De paleizen van de Haagse stadhouders bevonden zich [behalve Het Loo] in Den Haag of in de directe nabijheid daarvan, die van de Friese stadhouders in Leeuwarden.) Omdat Holland binnen de Republiek tegelijk het meest volkrijke en meest verstedelijkte gebied was, is vrijwel automatisch een overwicht van Holland binnen de Nederlandse muziekgeschiedenis. En binnen Holland zijn het weer twee steden die de boventoon voeren: Amsterdam, vanwege de grootte (tot 200.000 inwoners), de rijkdom, de handel en de internationale contacten, en Den Haag, dat, hoewel veel kleiner (tot 60.000 inwoners) en formeel geen stad, belangrijk was vanwege het stadhouderlijk hof en de uitstraling ervan. De diplomatie en de federale instellingen zoals de Staten Generaal zorgden voor verdere impulsen in het Haagse muziekleven. Het amstelodamocentrisme van de Republiek wordt treffend geïllustreerd door de in de 18de-eeuwse *Amsterdamse*

---

1. Onder hen Karel Theodoor van de Palts, later tevens keurvorst van Beieren, de patroon van de 'Mannheimers.' Zijn portret hangt nog in het Markiezenhof, maar van enige invloed op Bergen-op-Zoomse muzikale zaken is mij niets gebleken.

Courant gehanteerde uitdrukking ‘buitensteden,’ waaronder alle andere steden dan Amsterdam in de Republiek vallen.

Op een tweede plan, na Amsterdam en Den Haag, komen steden als Haarlem, Leiden en Rotterdam, op een derde Alkmaar, Hoorn, Delft, Dordrecht en Gouda. Al deze steden zullen regelmatig in de volgende delen en hoofdstukken terugkomen. Kleinere steden, zoals Enkhuizen, Brielle, Schiedam, Vlaardingen, Heusden, en misschien nog wel een tiental andere, komen incidenteel ter sprake.

Buiten Holland waren het vooral de gewestelijke hoofdsteden waar het muziekleven zich ontwikkelde: Middelburg (Zeeland), Utrecht (Utrecht), Zwolle (Overijssel), Leeuwarden (Friesland) en Groningen (Groningen), in Gelderland die van de afzonderlijke kwartieren: Arnhem (Veluwe), Zutphen (Graafschap) en Nijmegen (Betuwe). Deventer was strikt genomen geen gewestelijke hoofdstad, maar fungeerde wel als regionaal centrum voor Salland. Deventer kon zich wat muziekleven betreft meten met de zojuist genoemde hoofdsteden. In wisselend aantal waren er in verschillende gewesten secundaire centra, zoals Goes, Vlissingen en Zierikzee in Zeeland, Amersfoort in Utrecht, Kampen in Overijssel, Franeker, Sneek en Bolsward in Friesland. In de Generaliteitslanden speelden Breda, 's-Hertogenbosch en Maastricht een primaire rol in het muziekleven, Bergen-op-Zoom en Venlo een secundaire.

Wanneer in bepaalde hoofdstukken de Republiek wordt ‘doorgelicht’ met betrekking tot een aspect van het muziekleven, wordt in beginsel een vaste volgorde aangehouden: eerst het westen, vervolgens het midden, oosten, noorden en zuiden. Onder het westen verstaan we de gewesten Holland en Zeeland, onder het midden Utrecht, onder het oosten Gelderland en Overijssel, onder het noorden Friesland en Groningen en onder het zuiden de Generaliteitslanden. Binnen Holland is de volgorde meestal die van de Randstad: Amsterdam, Haarlem, Leiden, Den Haag, Delft, Rotterdam, Dordrecht, gevolgd door de kleinere steden daarbuiten.

STEDENOVERZICHT

Voor de steden die in het overzicht zijn opgenomen wordt eerst vermeld wanneer er sprake was van een staats bestuur. Vervolgens worden de hoofdstukken en paragrafen in deze studie vermeld waar sectoren van het muziekleven in de desbetreffende stad worden behandeld. Vervolgens worden de namen van de belangrijkste componisten genoemd, die met de desbetreffende stad kunnen worden verbonden. Tenslotte worden verwijzingen gegeven naar literatuur over het muziekleven in de desbetreffende stad.

HOLLAND

Alkmaar Vanaf 1572 Staats.

Muziekcollege §12.3.

Componisten: GERHARDUS HAVINGHA; MICHAËL KÖRNLEIN; FRÉDÉRIC GUILLAUME MICHELET.

Amsterdam Vanaf 1578 (de zogenaamde Alteratie) Staats.

Stadsspeellieden §7.4; Katholieke kerkmuziek §9.1; *Joodse muziek* §9.4; Vrijmetselaars §9.5; *Toneel en opera* §10.2-5; Muziekcolleges §12.5; *Concerten* §13.2; *Music* §15.2.

Componisten: HENDRIK ANDERS; ELIAS BRUNNENMÜLLER; WILLEM DE FESCH; HENDRIK FOCKING; CAROLUS ANTONIUS FODOR; JOSEPHUS ANDREAS FODOR; CONRAD FRIEDRICH HURLEBUSCH; JACOB KLEIN DE JONGE; SERVAAS DE KONINCK; PIETRO ANTONIO LOCATELLI; ANTOINE MAHAUT; JOHANN GABRIEL MEDER; ANTHONI VAN NOORDT; JACOBUS NOZEMAN; DAVID PETERSEN; IGNAZIO RAIMONDI; BARTHOLOMEUS RULOFFS; JOHAN SCHENCK; JOSEPH SCHMITT; JAN PIETERSZOOM SWEELINCK; NICOLAS VALLET.

Scheurleer 1904, 1909 (Behandelt voornamelijk Den Haag en Amsterdam en voornamelijk opera en concert); Bottenheim 1945c.

Delft Vanaf 1572 Staats.

Muziekcollege §12.3; *Concerten* §13.3.

Componisten: CORNELIS VAN SCHOONHOVEN; DIRCK SCHOLL.

Vente 1981; Van der Werf 1982.

Rudolf Rasch: Muziek in de Republiek (Oude Versie)
Hoofdstuk Twee: Afbakening

Den Haag Vanaf 1572 Staats.

Stadhouderlijk hof §6.2-4; *Mecenaat* §6.5; *Katholieke kerkmuziek* §9.1; *Vrijmetselarij* §9.5; *Toneel en opera* §11.1-2; *Muziekcolleges* §12.5; *Concerten* §13.3; *Musici* §15.2.

Componisten: QUIRINUS VAN BLANKENBURG; JOHANN ANDREAS COLIZZI; CHRISTIAN ERNST GRAF; JOHANNES ALBERTUS GRONEMAN; CAROLUS HACQUART; CONSTANTIJN HUYGENS; JOHANN AUGUST JUST; FRANCESCO PASQUALE RICCI; FRIEDRICH SCHWINDL; UNICO WILHELM VAN WASSENAER; GIOVANNI BATTISTA ZINGONI.

Scheurleer 1909; *Het Haagse muziekleven in de 17e en 18e eeuw* 1952; *Den Haag destijds* 1998; *Lievering* 1998.

Dordrecht Vanaf 1572 Staats.

Muziekcollege §12.3.

Componisten: ELBERTUS VAN EEM; HENDRICK JOOSTEN SPEUY.

Veldhorst 1998.

Gouda Vanaf 1572 Staats.

Muziekcollege §12.3.

Componist: JOACHIM HESS.

Haarlem 1572-1573 Staats, vanaf 1577 opnieuw en permanent.

Stadsspeellieden §7.4; *Toneel en opera* §11.3; *Concerten* §13.3.

Componisten: CORNELIS THYMANSZON PADBRUË; HENRICUS RADEKER; JOHANNES RADEKER; WILLEM VERMooten.

Enschede 1920 (Tekst van een voordracht); *De Klerk* 1960 (Bundeling van krantenartikelen over onderwerpen uit de Haarlemse muziekgeschiedenis), 1965 (Het standaardwerk over Haarlemse muziekgeschiedenis; pp. 25-225 over de 17de en 18de eeuw); *Grootes e.a.* 1995.

Hoorn Vanaf 1572 Staats.

Stadsmuziekcollege §12.3.

Leiden Vanaf 1572 Staats.

Stadsspeellieden §7.4; *Vrijmetselaars* §9.5; *Toneel en opera* §11.3; *Muziekcollege* §12.1; *Concerten* §13.3; *Universiteit* §14.2.

Componisten: CORNELIS SCHUYT; CHRISTIAN FRIEDRICH RÛPPE.

Doove 1968.

Rotterdam Vanaf 1572 Staats.

Toneel en opera §11.3; *Muziekcolleges* §12.4; *Concerten* §13.3; *Musici* §15.2.

Componisten: JOANNES BAPTISTA VERRIJT.

Wagener 1967 (De eerste 40 blz. over de periode tot 1800. Populair, beknopt overzicht); *Lingbeek-Schalekamp* 1988.

ZEELAND

Scherft 1984 (Hoofdstuk I (Muziekleven voor de negentiende eeuw), pp. 1-18 behandelt de periode vóór 1795).

Middelburg Vanaf 1574 Staats.

Stadsmuziekcollege §12.3; *Concerten* §13.3.

Componisten: PIETER BUSTIJN; REMIGIUS SCHRIJVER; WILLEM LOOTENS.

Clement 1994.

UTRECHT

Utrecht Vanaf 1576 Staats, behoudens de Franse bezetting van 1672-1673.

Stadsspeellieden §7.4; *Katholieke kerkmuziek* §9.1; *Stadsmuziekcollege* §12.2; *Concerten* §13.3; *Universiteit* §14.3.

Componisten: JACOB VAN EYCK; JOHANN PHILIPP ALBRECHT FISCHER; CARL GOTTFRIED GEILFUS; FREDERIK NIEUWENHUIJSEN.

Kist & Dodt van Flensburg 1849, 1851, 1852 (Geheel chronologisch, jaar voor jaar opgezet, uit archiefbronnen. Laatste aflevering loopt tot en met 1632); *Vente* 1965; 1980; *Barents-Vermeer* 1999.

GELDERLAND

Arnhem Vanaf 1572 Staats, behoudens de Franse bezetting van 1672-1674.
Stadsmuziekcollege §12.2; Concerten §13.3.

Nijmegen Staats 1572-1585, opnieuw vanaf 1591, behoudens de Franse bezetting van 1672-1674.
Stadsmuziekcollege §12.3; Concerten §13.3.

Van Schevichaven 1901.

Zutphen 1572-1573 Staats, opnieuw 1579-1583 en permanent vanaf 1591, behoudens bezetting door keizerlijke troepen in 1629 en door Franse troepen in 1572-1574.
Stadsmuziekcollege §12.3; Concerten §13.3.

Zutphen: Ten Bokum 1988.

OVERIJSEL

Deventer 1578-1587 Staats, vanaf 1591 permanent, behoudens Munsterse bezetting in 1672-1674.
Stadsmuziekcollege §12.3; Concerten §13.3.

Dubbe 1961; Ten Bokum 1988.

Kampen 1572-1573 Staats, vanaf 1578 permanent, behoudens de Keuls/Munsterse bezetting van 1672-1673.

Ten Bokum 1988.

Zwolle 1572 kortstondig Staats, vanaf 1579 permanent, behoudens de Keuls/Munsterse bezetting van 1672-1674.
Stadsmuziekcollege §12.3.

Componist: JOHANN GOTTLIEB NICOLAI.

Ten Bokum 1988; *Ave praeclara* 1998.

FRIESLAND

Leeuwarden Vanaf 1578 Staats.

Stadhouderlijk hof §6.2; Muziekcolleges §12.3-4; Concerten §13.3.

Componisten: JEAN DES COMMUNES; RYNOLDUS POPMA VAN OEVERING; JACOB VREDEMAN.

Visscher 1925; Oosterhof 1935; Lambooy 1974 (Het eerste hoofdstuk, pp. 13-55 behandelt de periode 1780-1840); Dolk 1993.

GRONINGEN

Groningen 1577-1580 Staats, vanaf 1594 permanent.

Stadsspeellieden §7.4; Stadsmuziekcollege §12.3.

Componist: JACOB WILHELM LUSTIG.

Feith 1865.

STAATS-BRABANT

Zomerdijk 1981.

Breda 1577-1581, 1590-1625 Staats, vanaf 1637 permanent.

Katholieke kerkmuziek §9.1-2; Muziekcollege §12.4; Oranje-College §14.3.

Componist: HERMAN HOLLANDERS

's-Hertogenbosch 1572-1580 Staats, vanaf 1629 Staats permanent.

Vos 1998.

LIMBURG

Van Dijk 1991.

Maastricht 1632 Staats, in 1673-1678 en 1748 door Franse troepen bezet, vanaf 1794 Frans.
Katholieke kerkmuziek §9.2; Toneel en opera §11.3; Concerten §13.3.

Albers 1931; Quaedvlieg 1965 (Deel III, 'Rond de 'gouden' eeuw,' pp. 70-105, over de periode 1600-1800. Met vrij veel oorspronkelijke gegevens).

Roermond deel van Spaans Opper-Gelre, 1572 kortstondig Staats, verder Staats van 1632-1637 en 1702-1715, daarna Oostenrijks tot 1794, Frans tot 1814.
Katholieke kerkmuziek §9.2.

Venner 1975, 1997.

Venlo deel van Spaans Opper-Gelre, 1572-1586 Staats, opnieuw 1632-1637 en 1702-1794, Frans tot 1814.
Katholieke kerkmuziek §9.2.

Verzijl 1923; Dekhuijzen 1993.

2.3 Rondom de Republiek

De cultuur van de Nederlandse Republiek contrasteerde sterk met die van de Zuidelijke Nederlanden, de bundeling van de gewesten Vlaanderen, Brabant, Namen, Henegouwen, Artesië (verloren bij de Vrede van de Pyreneeën 1659), Luxemburg, Limburg en Opper-Gelre, benevens de 'stadsgewesten' Antwerpen en Mechelen, die samen onder een te Brussel residerende Spaanse landvoogd binnen het Heilige Roomse Rijk bleven. In de achttiende eeuw werd het gebied bestuurd namens de keizer zelf, zodat dan gesproken wordt over de Oostenrijkse Nederlanden. Het hof te Brussel en de katholieke kerk speelden in het muziekleven in deze gewesten een overheersende rol. (Opper-Gelre werd in 1715 Pruisisch.)

Het gebied rondom de Staatse bezittingen op het grondgebied van het huidige Nederlands Limburg behoorde deels tot het hertogdom Kleef (Gennep), deels tot het Spaanse (vanaf 1715 Oostenrijkse) gewest Opper-Gelre (Roermond, Horst, Venraij, enz.), het hertogdom Gulik (Sittard en Susteren) of het prinsbisdom Luik (het graafschapje Horne). Megen (thans Noord-Brabant) was een zelfstandig graafschap(je) binnen het Rijk, Gemert behoorde de Duitse Orde toe, Boxmeer was deel van de heerlijkheid van Den Bergh (met 's-Heerenberg als hoofdplaats), Bokhoven ressorteerde onder het prinsbisdom Luik. Een aantal heerlijkheden in het huidige Zuid-Limburg viel rechtstreeks onder het Rijk: Wittem, Wijlre, Eysch, Mesch, Slenaken, en andere. Al deze gebieden en gebiedjes, waaronder een stad als Roermond, werden pas in de negentiende eeuw staatkundig met elkaar en met het westen van Nederland verenigd. Het grondgebied van de huidige Nederlandse provincie Limburg was vóór de Franse tijd wat betreft de bestuursverantwoordelijkheid een ware lappendeken.

De meeste van de zojuist genoemde gebieden en steden werden in de zeventiende en achttiende eeuw exclusief katholiek bestuurd. Hoewel ze feitelijk buiten de muziekgeschiedenis van de Republiek vallen, zal er - waar van toepassing - toch aandacht aan worden besteed, om ze niet tussen de wal van België en Duitsland en het schip van de Republiek te laten vallen. Het betreft voornamelijk Roermond vanwege de katholieke kerkmuziek en Boxmeer vanwege de componist BENEDICTUS À SANCTO JOSEPHO.

Het prinsbisdom Luik vormde een zelfstandige, maar uiteraard puur katholieke politieke identiteit, los van de Spaanse, later Oostenrijkse Nederlanden. Luik en de Republiek overlaptten elkaar in de stad Maastricht, die van oudsher 'tweherig' werd bestuurd. De oude gezagsdeling tussen het bisdom Luik en het hertogdom Limburg ging bij de Staatse bezetting van 1632 over in een machtsdeling tussen Luik en de Haagse Staten Generaal. Eén van de gevolgen ervan was de handhaving van het katholieke geloof.

Verdere centra van katholieke cultuur aan de grenzen van de Republiek waren de hertogdommen Gulik en Berg (in personele unie, met hoofdstad Düsseldorf, bezit van de katholieke tak Palts Neuburg), het prinsbisdom Keulen (waartoe de vrije rijksstad Keulen *niet* behoorde en waarvan de prinsbisschop in Bonn zetelde), het prinsbisdom Munster (vaak in personele unie met de prinsbisdommen Keulen en Luik), en de vrije rijkssteden Aken en Keulen. Met betrekking tot de Nederlandse muziekgeschiedenis komen deze cultuurcentra regelmatig aan de orde.

Protestantse (lutherse) gebieden aan de grenzen van de Republiek waren de hertogdommen Kleef en Mark (beide onder Brandenburgs bestuur) en de graafschappen Oost-Friesland en Bentheim. Met deze gebieden, die bovendien gedeeltelijk Nederlandstalig waren, bestonden nauwe politieke en culturele contacten. Datzelfde geldt voor de Duitse graafschappen Meurs en Lingen, in de 17de eeuw bezittingen van de Oranjes.

Weer wat verder weg lagen de koninkrijken Frankrijk (katholiek, met tot 1685 een belangrijke calvinistische minderheid, de hugenoten) en Engeland (anglicaans). Van de Duitse keurvorstendommen spelen vooral het lutherse Brandenburg (in personele unie met het ver weg gelegen hertogdom Pruisen) en de Palts (eerst calvinistisch, later katholiek geregeerd) mede door dynastieke verbindingen met het Oranjehuis een rol in de Nederlandse geschiedenis, inclusief de muziekgeschiedenis. In wat mindere mate kan dit worden gezegd met betrekking tot de Scandinavische koninkrijken (Denemarken, Zweden; luthers), Rusland (orthodox-katholiek), Polen, Spanje, de Keizer en zijn Habsburgse erflanden en tenslotte ook nog de Paus en zijn Kerkelijke Staat (alles rooms-katholiek).

LITERATUUR

Zuidelijke (Spaanse, Oostenrijkse) Nederlanden: *La musique en Belgique* 1950; *La musique en Wallonie* 1980-1982.
Luik: Auda 1930.

2.4 Chronologische grenzen

Terwijl het chronologisch eindpunt van de Republiek - 1795, met het binnenvallen van de Franse troepen, de vlucht van stadhouder Willem V naar Engeland en het uitroepen van de Bataafse Republiek - gemakkelijk is aan te geven, is het geven van een geschikt beginpunt voor de Republiek veel moeilijker. 'Ergens aan het einde van de 16de eeuw' is een vage, doch niet onjuiste aanduiding. Wil men een meer gepreciseerde aanvang, dan is 1579 (met de Unie van Utrecht) een geschikt jaar. Maar men kan ook 1581 nemen (met de Acte van Verlatinge, de afzwering van Philips II als soeverein staatshoofd door de bij de Unie van Utrecht aangesloten gewesten), of 1588 (wanneer de betrokken gewesten besluiten zelfs zonder landvoogd verder te gaan). Ook kan men in de tijd teruggaan tot 1572, toen voor het eerst de Staten van Holland en Zeeland niet meer het gezag van de Spaanse landvoogd erkenden en een eigen koers gingen varen, die niet meer zou worden onderbroken. Voor deze studie is doorgaans 1572 gekozen als chronologisch beginpunt, omdat dit jaar voor het westen van het land het begin markeerde van een onafgebroken onafhankelijk bestuur, met de calvinistische Hervormde Kerk als gezichtsbepalende godsdienstige identiteit.

Omdat de Republiek ook later nog de Unie van Utrecht als grondslag en legitimatie van haar bestaan beschouwde, kan men 1579 als aanvangsjaar ervan beschouwen. (Hoewel geen argument, is het toch aardig te constateren dat 1579 een anagram is van 1795.) De benaming Republiek werd overigens in 1579 nog niet gebezigd; deze kwam pas enkele decennia later geleidelijk in zwang. Belangrijke momenten in de vroege geschiedenis van de Republiek waren het verdrag met Frankrijk en Engeland in 1596 en het Twaalfjarig Bestand dat in 1609 met Spanje werd gesloten: deze verdragen lieten zien dat de Republiek als een volwaardige

onderhandelingspartner werd beschouwd. Rond deze tijd kwamen ook de eerste diplomatieke vertegenwoordigingen tot stand, zowel van buitenlandse mogendheden bij de Republiek (Staten Generaal) als omgekeerd.

Vóór 1648 was de Republiek eigenlijk een statenbond, bestaande uit gebieden met gelijkwaardige status binnen het Heilige Roomse Rijk. De benaming ‘bondsstaat’ is van toepassing vanaf 1648, wanneer de zeven Verenigde Nederlanden zich gezamenlijk afscheiden van het Heilige Roomse Rijk.

Overigens zullen we in deze studie de chronologische afbakening niet te dogmatisch toepassen. Gegevens over steden geven we in principe vanaf het moment van invoeren van de Reformatie. In sommige gevallen zal ook aandacht worden besteed aan wat er plaatsvindt vóór de overgang van rooms naar hervormd of van Spaans naar Staats. Aan de andere kant houden musici uit de laatste dagen van de Republiek niet ineens op met musiceren en houden republikeinse tradities in 1795 niet ineens op te bestaan, zodat af en toe in de Franse tijd en daar voorbij naar de negentiende eeuw wordt gekeken.

2.5 Interne chronologie

De chronologie van de Republiek wordt in eerste instantie geleed door de verschillende stadhouderlijke regimes, waarbij de stadhouders van de westelijke provincies (Holland, Zeeland), met residentie in Den Haag, een centrale rol spelen. Het volgende overzicht geeft de belangrijkste jaartallen:

1572-1584	Willem I de Zwijger (1533-1584)
1585-1625	Maurits (1567-1625)
1625-1647	Frederik Hendrik (1584-1647)
1647-1650	Willem II (1626-1650)
1650-1672	Eerste Stadhouterloze Tijdperk
1672-1702	Willem III (1650-1702; vanaf 1689 tevens koning van Engeland)
1702-1747	Tweede Stadhouterloze Tijdperk
1747-1751	Willem IV (1711-1751)
1751-1795	Willem V (1748-1806)
	1751-1759 onder regentschap van zijn moeder Anna van Hannover
	1759-1766 onder regentschap van de hertog van Brunswijk.

Deze geledingen spelen overigens in de Nederlandse muziekgeschiedenis geen overheersende rol, behalve wat betreft de ontwikkeling van de hofmuziek en de uitstraling daarvan naar bijv. de opera in Den Haag. Maar andere sectoren van het muzikleven, zoals de muziek in de kerken, de amateurmuziekbeoefening en de opera buiten Den Haag, ontwikkelden zich in een continuïteit los van de stadhouderlijke regimes (of de afwezigheid daarvan). Wel was natuurlijk de indirecte invloed van het stadhouderschap enorm: het samenspel en/of het tegenspel tussen de federale, gewestelijke en stedelijke instellingen enerzijds en het Oranje-huis anderzijds bepaalden in hoge mate de loop van de interne geschiedenis van de Republiek in politiek en economisch opzicht en daarmee de culturele context.

Volledigheidshalve geven we hier ook de jaartallen van de Friese stadhouders van de tak Nassau Dietz, die in Leeuwarden een aparte hofhouding onderhielden. Deze was bescheidener van opzet dan de Haagse, maar kende wel een continuïteit, zonder Stadhouterloze Tijdperken, vanaf 1585 tot aan 1747. In dit laatste jaar werd de Friese stadhouder erfstadhouder van alle gewesten in de Republiek:

1584-1620	Willem Lodewijk van Nassau Dietz (1560-1620)
1620-1632	Ernst Casimir (1573-1632)
1632-1640	Hendrik Casimir (1612-1640)
1640-1664	Willem Frederik (1613-1664)
1664-1696	Hendrik Casimir II (1657-1696), tot 1675 onder regentschap
1696-1711	Johan Willem Friso (1687-1711), tot 1708 onder regentschap
1711-1747	Willem Carel Hendrik Friso (1711-1751)
	1711-1731 onder regentschap
	1747-1751 = Willem IV van Oranje Nassau

De grofweg twee-en-een-kwart eeuwen van het bestaan van de Republiek kunnen globaal in vijf perioden van elk een kwart of halve eeuw, met eigen karakter, worden verdeeld:

laatste kwart 16de eeuw	Oorlogstoestand. Na 1578 Holland veilig, na ca. 1595 het grootste deel benoorden de rivieren. Invoering van de calvinistische godsdienst en begin van onafhankelijkheid en economische bedrijvigheid.
eerste helft 17de eeuw	Opbouw van de Republiek. Opmerkelijk snelle bloei van economie (handel) en cultuur (literatuur, schilderkunst, wetenschappen, godsdienstig leven).
tweede helft 17de eeuw	Politieke en culturele consolidatie. De Republiek is een factor van gewicht in de Europese politiek. De economische en culturele bloei houdt aan.
eerste helft 18de eeuw	Politiek gezien komt de Republiek in de luwte van haar grote burens. Regenten bepalen de politiek. De economie verliest haar vitaliteit. Nog steeds is de Republiek financieel centrum van Europa. De cultuur verliest haar originaliteit.
tweede helft 18de eeuw	Als Europese machtsfactor heeft de Republiek vrijwel afgedaan. Intern is er verstarring in de politiek. Economische achteruitgang. Geldhandel blijft, evenals rijkdom (maar deels schijn). De cultuur bloeit vooral in burgerlijke vormen en aan het hof.

Hoe kunnen de rol en de betekenis van de muziek in deze periodisering worden aangegeven? *Grosso modo* ziet men tijdens de republikeinse periode een voortdurende *verbreding* van het draagvlak van het muziekleven, met daaraan gepaard een voortdurende *uitbreiding* daarvan, als een boom waaraan steeds meer takken komen. Facetten die eenmaal tot ontwikkeling zijn gekomen (psalmgezing, muziekcolleges, muziekkuitgeverij, concertleven, enz.) evolueerden geleidelijk waarbij de activiteiten gewoonlijk in omvang toenamen. De verschillende periodes verschillen daardoor zowel in het aantal facetten dat een rol speelde in het muziekleven als in de activiteiten die in die facetten optraden. Per tijdvak zijn de optredende facetten te verdelen in traditionele en vernieuwende. Het volgende uiteraard zeer schetsmatig overzicht geeft de belangrijkste facetten:

laatste kwart 16de eeuw	Begin psalmgezing. Orgelspel. Beperkte muzikantenstand. Godsdienstig en politiek lied.
-------------------------	--

eerste helft 17de eeuw	Kerk: psalmgezing. Stads- en andere speellieden. Amateurmuzici in de betere kringen. Stadsmuziekcolleges worden gesticht. Geestelijke en wereldlijke liedcultuur. Liedereren in toneelvoorstellingen. Orgelbouw en aanpassing van bestaande orgels. In de jaren-1640 muziekdruk.
tweede helft 17de eeuw	Kerk: psalmgezing met orgel. Speellieden worden musici/componisten. Komst eerste buitenlandse musici/componisten. Verruiming amateuristische muziekbeoefening. Muziekcolleges. Incidenteel opera. Bouw van orgels, beiaards, blaas- en strijkinstrumenten.
eerste helft 18de eeuw	Kerk: psalmgezing met orgel. Omvangrijke influx van buitenlandse musici/componisten. Verdere verruiming amateuristische muziekbeoefening. Opera in Den Haag. Muziekinstrumentenbouw. Orgelbouw belangrijk. Bloei van de muziekdruk en -handel. Begin van het concertleven.
tweede helft 18de eeuw	Kerk: psalmgezing met orgel. Hofkapel in Den Haag. Buitenlanders blijven komen en overheersen. Concerten door reizende grootheden. Ontwikkeling van muziekcolleges tot concertverenigingen en oprichting van nieuwe concertverenigingen. Opera in Den Haag, Amsterdam en Maastricht. Katholieke kerkmuziek. Muziekdruk en -handel.

In de afzonderlijke hoofdstukken zal het verschillende karakter van de vier halve eeuwen na 1600 plus de beginfase daarvóór steeds weer naar voren komen.
